Archive of SID
صفحات ۱۰۷ - ۱۱۶
نشریه هنرهای زیبا • شماره ۲۹ • بهـــار ۱۳۸۶

شخصیت پردازی در مده آ (اوریپید) و مده (کرنی)

دکتر مریم نعمت طاوسی*

استادیار پژوهشکده هنرهای سنتی، پژوهشگاه میراث فرهنگی، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی وگردشگری، تهران، ایران.
(تاریخ دریافت مقاله: ۸۵/۲/۳ ، تاریخ پذیرش نهایی:۸۵/۱۲/۵)

چکیده:

از روزگار باستان تاکنون، نمایشنامه نویسان اسطوره مده آ را دستمایه آفرینش نمایشنامه های خود قرار داده اند. پی رفت زنجیره کنش ها در اغلب نمایشنامه ها همسان است، اما نمایشنامه نویسان توانسته اند در بیان مضمون و آفرینش تفاوتی تاثیرگذار، رهیافت هایی متفاوت داشته باشند. چگونگی به کارگیری عنصر شخصیت، به لحاظ کمی و کیفی، و مقایسه شبکه ارتباطی میان شخصیت ها پرسش اصلی این پژوهش است. بررسی ابعاد گوناگون عنصر شخصیت در دو نمایشنامه مده آی اوریپید و مده کرنی شیوه مناسبی برای یافتن پاسخ در حوزه دو نمایشنامه مورد بررسی این پژوهش بود . در این مقایسه نشان داده شدکه اوریپید با آفرینش شخصیت مده آیی چند وجهی، توانست موقعیت وی را به عنوان یک زن تعمیم دهد و به بیدادی که در جامعه یونان برزنان روا می شد، اشاره کند و بعدی اجتماعی به اثر خود ببخشد. در برابر کرنی با طرح روابط چند سویه میان مده و دیگر شخصیت ها نتوانست وجه والای شخصیت تراژیک مده را به خوبی بنمایاند و این اثر به بیان آشفتگی های روحی یک زن نامتعارف و خیانت دیده محدود شد.

واژه های کلیدی:

مده آ، شبکه ارتباطی میان شخصیت ها، ویژگی های شخصیت، اوریپید، کرنی، زنجیره کنش.

* تلفن: ۶۶۰۶۵۷۱۵-۰۲۱ ، نمابر: ۶۶۰۵۹۰۲۸-۰۲۱ ، E-mail : maryamnemattavousi@yahoo.com

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

اسطوره مدهآ، با رخدادهایی شگفت و نامتعارف، از چنان جذابیتی برخوردار است که نمایشنامه نویسان سرشناس از جمله اوریپید، سنه کا،کرنی، آنوی، هاینه مولر و... آن را دستمایه نگارش نمایشنامه ای قرارداده وهریک از آنان با بهره‌گیری از بنیاد اسطوره ای داستان، روایت نمایشی خود را ارائه نموده اند. در بیشتر نمایشنامه های نگاشته شده بربنیاد مدهآ، پی رفت[۱] کنش ها چنین است: مدهآ نسبت به همسر خود، جیسون، که برای دست یابی او به پشم زرین، از انجام هر عملی دریغ نکرده است-کشتن برادر و خیانت به سرزمین- دچار خشمی لجام گسیخته می شود؛ چرا که جیسون با دختر کرئون ازدواج می کند. این حق نشناسی و توهین انگیزه ای می شود تا مدهآ برای انتقام از جیسون بازهم دست به کارهای هولناکی زند: عروس جیسون و دو فرزندی را که ثمره ازدواج خود مدهآ با جیسون است، می کشد و می گریزد (همیلتون، ۱۹۵۸، ۷۵-۱۰۲).

اکثر نمایشنامه هایی که براساس مدهآ نگاشته شده اند مبتنی بر درونمایه انتقام اند، اما عناصر نمایشی به گونه ای آرایش یافته اند که مضامین متفاوتی آفریده شده اند. از آنجایی که شخصیت یکی از کانونی ترین عناصر نمایشی است (ناظرزاده،۱۳۸۳، ۱۰۳) تا بدانجا که گفته شده است شخصیت عنصر پیشبرنده درام است، (آبرامز،۲۰۰۴، ۶۷). بررسی چگونگی شخصیت پردازی می تواند در یافتن شگردهایی که بدان واسطه نمایشنامه نویسان توانسته اند مضامین متفاوت را بر زنجیره کنش همسان اعمال نمایند سودمند خواهد بود.

از این رو اصلی ترین پرسش های این پژوهش چنین اند: چگونه نمایشنامه نویسان دوران های گوناگون توانسته اند از یک پی رفت داستانی-مدهآ- تبعیت نمایند و نمایشنامه خود را بر زنجیره کنش های[۲] همسانی بنا نهند اما مضامین متفاوتی را بیافرینند؟ شخصیت پردازی و شبکه ارتباطی میان شخصیت‌ها چه نقشی در این تفاوت گذاری می تواند ایفا کند؟

فرضیه اصلی پیرامون شناسایی ویژگی شخصیت هاو شبکه ارتباطی میان آنان شکل گرفته است. از آنجایی که یک الگوی داستانی به ازای ویژگی های متفاوت شخصیت ها می‌تواند به صورت های گوناگون ارائه شود، نمایشنامه نویسان گوناگون توانسته اند با دستمایه قرار دادن یک داستان،آثار متفاوتی بیافرینند. چون هریک از آنان از طریق کاوش مجدد در ذهن قهرمانان و توجیه اعمال آنها، توانسته اند آرا و اندیشه های مورد نظرشان را از خلال نمایشنامه ای که نگاشته اند در معرض داوری مخاطبان قرار دهند.

بدین ترتیب فرضیه اصلی این پژوهش را می توان چنین جمع بندی نمود: ویژگی های شخصیت ها و شبکه ارتباطات میان آنان در هر روایت نمایشی از داستان مدهآ عنصر تعیین‌کننده در شکل دهی مضمون مورد نظر نمایشنامه نویسان مورد بررسی این پژوهش بوده است.

دو نمایشنامه ای که درستی این فرضیه در مورد آنان سنجیده خواهد شد مدهآی اوریپید و مدهآی کرنی اند. بی گمان نمی توان در میان روایت ها نمایشی مبتنی بر مدهآ، اثر اوریپید را نادیده گرفت. او نه تنها نخستین نمایشنامه نویسی است که این داستان را برگزید و پی رفت داستانی ای که وی در نمایشنامه مدهآ ارائه نمود، الگوی غالب نمایشنامه نویسان بعدی شد، بلکه هنوز یکی از گران سنگ ترین آثار نگارش یافته از این دست است. در برابر، مده ی کرنی نه تنها از شاهکارهای او در عرصه نمایشنامه نویسی و تراژدی ای با ساخت و پرداخت استوار هم به شمار نمی آید، حتی گفته شده است که مده کرنی ترجمه ای از مدهآی سنه کا است.

گرچه او در بازگویی ماجرا و حتی گاه برخی گفتگوها وامدار سنه کاست اما کرنی در مده درونمایه انتقام را به انتخاب تبدیل کرده است(کرنی[۳]،۱۹۶۳، مقدمه). و از آنجایی که در مده هم شگردهای نمایشنامه نویسی سنه کا را می توان یافت و هم شگردهای کرنی را، این نمایشنامه نمونه مناسبی برای این پژوهش به شمار می آید.[۴]

در پژوهش حاضر مدهآی اوریپید ومده کرنی به لحاظ ویژگی ها شخصیت ها(کمی و کیفی) و شبکه ارتباطات آنان در ارتباط با مضامین هر نمایشنامه، مطالعه خواهدشد تا اعتبار این فرضیه در مورد این دو نمایشنامه محک زده شود. اما پیش از ورود به بحث اصلی نگاهی کوتاه به اصطلاح هایی که این پژوهش برمبنای آنها ساخته و پرداخته شده است، خواهیم افکند.

www.SID.ir

Archive of SID

تعاریف

زنجیره کنش ها: منظور مجموعه کنش هایی است که یکی پس از دیگری از پی هم می آیند تا آغاز، میانه و پایان داستان نمایش را شکل دهند (آبرامز،۲۰۰۴، ۲۹۷).

مضمون[5]: منظور از مضمون معنی و مقصودی است که از یک گفتار و نوشتار دریافت می شود (انوری،۱۳۸۱)در ادب پارسی مضمون به نکته ظریف و باریکی اطلاق می شود که نویسنده در اثر گنجانده است. در این پژوهش منظور از مضمون محتوای کلی حاکم بر اثر است. در مدهآ اثر اوریپید مسائل تبعیض آمیزی که زنان گرفتار آند مضمونی برجسته در نمایشنامه است(اوریپید[6]، ۲۰۰۰ ، مقدمه) ، حال آن که در مده سنه کا کند وکاو ذهنی زنی بیمار و در واقع روان شناسی جنایی و در مده کرنی پیآمدهای اوج گیری هیجانات (نادال، ۱۹۴۸، ۶۷) که قطعاً به دور از خرد است مضمون قرار گرفته اند.

ویژگی های شخصیت : ویژگی های منتسب به هر شخصیت در چهار گروه قابل تعریف اند: ویژگی های جسمانی، ویژگی‌های روانی، ویژگی های اجتماعی و گرایش های اعتقادی(ناظرزاده،۱۳۸۱، ۱۰۴). تمرکز این پژوهش بر ویژگی های گروه سوم است. چرا که عموماً در سه گروه دیگر با تفاوت های چشمگیری روبرو نیستم. برای نمونه می توان به جیسون اشاره کرد. در هردو نمایشنامه مورد بررسی این پژوهش، جیسون یک مرد، فرزند رانده شده یک پادشاه، متعلق به طبقه والای اجتماعی در سرزمین خود، و اکنون مردی تبعیدی است. اما همچنان که نشان داده خواهد شد ویژگی های روانی یا صفات برجسته جیسون در دو نمایشنامه مورد بررسی کاملاً متفاوت اند.

شبکه ارتباطی یا ارتباط روایتی در نمایشنامه[7]:شبکه ارتباط یا ارتباط روایتی در هر نمایشنامه، در سه سطح قابل بحث است:

۱- سطح ارتباط غیرداستانی[8] که به فضای ارتباطی ای اطلاق می شود که توسط نویسنده به واسطه نگارش متن آفریده شده است. متن آفریده شده موضوع ارتباط نویسنده، کارگردان و دیگر عوامل تولید به شمار می آید.

۲- سطح واسطه ای داستانی[9] که تنها در نمایش روایی فعال می شود، در جایی که از راوی بهره برداری می شود.

۳-سطح کنش داستانی[10] که منظور ارتباطی است که شخصیت های روی صحنه در قالب گفتگو که کنش بیانی نامیده می شود و یا کنش غیربیانی مانند حالت چهره، اطوار، حرکت و... با یکدیگر برقرار می کنند (جان،۲۰۰۳، ۶۵).

در این پژوهش تنها به سطح سوم پرداخته خواهد شد. روشن است که شبکه ارتباطی می تواند در دو وجه کمی و کیفی بررسی شود و تنها حضور همزمان دو شخصیت در صحنه به معنی ایجاد ارتباط میان دوشخصیت نیست.

شخصیت ها به لحاظ کمی

شخصیت هایی که اوریپید در نمایشنامه مدهآ معرفی می‌کند عبارتند از هشت شخصیت موثر، دوکودک مدهآ که حداقل نقش به آنها اختصاص داده شده و همراهان جیسون و کرئون که بیش و کم نقشی زینتی دارند. در مده کرنی هم هشت شخص بازی موثر حضور دارند وکلئون ندیمه کرئوز(دختر کرئون) که نقش موثری در پیشبرد کنش ندارد ونگهبانان کرئون که آنها هم نقشی زینتی دارند. اشخاص معرفی شده در دو نمایشنامه را می توان براساس نمودار (۱) مقایسه کرد.

مقایسه گونه گونی اشخاص بازی در نمایشنامه مدهآ و مده نمودار(۱)

مدهآ	جیسون	کرئون	شاه آتن	همسرایان	پیک(خدمتکارجیسون)	ندیمه
مده	جیسون	کرئون	شاه آتن	پولکس	تئودا(خدمتکارکرئون)	نرین(خدمتکارمده)

آموزگار دوکودک

کرئوز(دخترکرئون) کلئون (ندیمه کرئوز)

مآخذ: نگارنده

در مده کرنی پولکس، دوست و همسفر جیسون، همسان همسرایان مدهآی است، با این تفاوت که همسرایان در واقع محرم راز مدهآ به شمار می آیند و پولکس[11] محرم راز جیسون در مده. کرئوز(دختر کرئون) در مده کرنی حضور دارد، در حالی که در مدهآی اوریپید نه تنها در صحنه حضور ندارد حتی به نام هم خوانده نمی شود. دو کودک مدهآی اوریپید در سه صحنه حضور دارند و حال آن که در مده کرنی، مده تنها در یک تک گویی از تصمیم خود در کشتار کودکان از آنها یاد می‌کند. سرانجام آن که به خلاف اوریپید که ندیمه و آموزگار که هردو برده اند در راستای مضمون مورد نظر نویسنده نقشی موثر دارند، کلئون ۱۲ و نرین[12]، دو خدمتکار، نقشی بسیار حاشیه‌ای و نامحسوس در بیان مضمون نمایشنامه کرنی ایفا می کنند.

شبکه ارتباطی میان شخصیت ها به لحاظ فراوانی

جدول(۱) و (۲) معرف میزان فراوانی و گستردگی ارتباطات برقرار شده میان شخصیت های دو نمایشنامه است.با مقایسه دوجدول فوق به سادگی آشکار می شود که گستردگی و تنوع ارتباط میان شخصیت ها در نمایشنامه مده بیش از نمایشنامه مدهآست.

www.SID.ir

Archive of SID

جدول(۱)
میزان فراوانی برقراری ارتباط و حضور همزمان اشخاص بازی در نمایشنامه مدهآ

	مده آ	جیسون	کرئون	شاه آتن	همسرایان	پیک	ندیمه	آموزگار	کودکان
مده آ	•• •	•• •	•	•	••• ••	•	•	•	×× •
جیسون	•• •				×××			×	×
کرئون	•				×				
شاه آتن	•				×				
همسرایان	•• •• •	×××	×	×	••• ••	×	× • × ×	×	××
پیک	•				×				
ندیمه	•				××× •		•	•	×
آموزگار	•				×				××
کودکان	•× ×	×			××		×	××	

مأخذ: نگارنده

۱ - هر دایره نشانه برقراری گفتگویی دو سویه،در یک صحنه، میان دو شخصیت واقع در ستون افقی و عمودی است.
۲ - هر ضربدر نشانه حضور همزمان ،در یک صحنه، میان دو شخصیت واقع در ستون افقی و عمودی است.
۳ - منظور از دایره در محل تلاقی ستون عمودی وافقی که هر دو ستون به یک شخصیت تعلق دارد، تک گویی شخصیت است.

نمودار(۲) گفتگوهای دو سویه در نمایشنامه مدهآ
هر خط مستقیم میان دو شخصیت نمایانگر گفتگویی دوسویه است

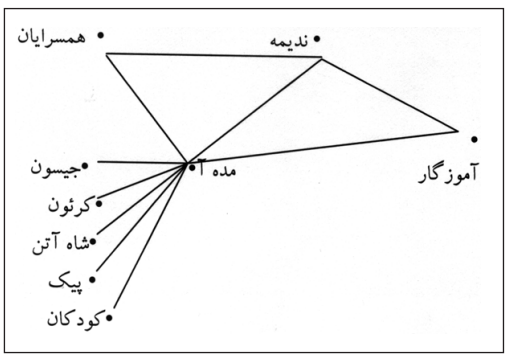

مأخذ: نگارنده

نمودار(۳) گفتگوهای دو سویه در نمایشنامه مده
هر خط مستقیم میان دو شخصیت نمایانگر گفتگویی دوسویه است

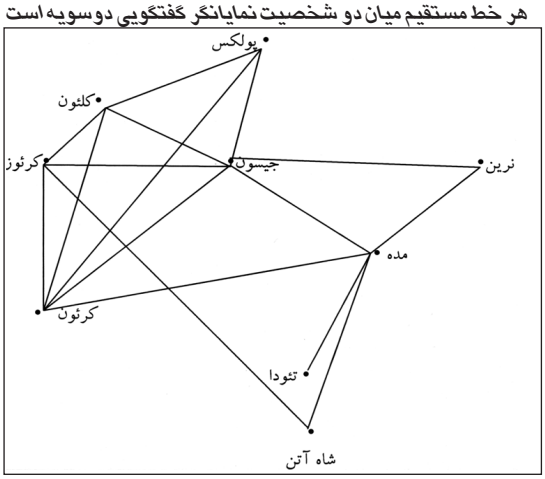

مأخذ: نگارنده

جدول(۲)
میزان فراوانی برقراری ارتباط و حضور همزمان اشخاص بازی در نمایشنامه مده

	مده	جیسون	کرئون	شاه آتن	پولکس	تئودا	نرین	کرئوز	کلئون
مده	•• •	••• •	•	•		•	••• •× ×		
جیسون	•• •	•••	× •		•	×	× •	•••	•× ×
کرئون	•	× •			•		×	•••	•× ×
شاه آتن	•			••				•	×
پولکس		•	•						•
تئودا	•	×						×	×
نرین	•• •× • ×	× •	×				••		
کرئوز		•••	•• •	•		×			×••• ×
کلئون		•×	×× •	×	•	×		••• ××	

مأخذ: نگارنده

جدول(۱) مشخص می کند که میان شش شخصیت نمایشی دو حلقه ارتباطی کامل شکل می گیرد ، و در هر دو حلقه مدهآ مرکز ارتباط است . نمودار(۲) این امر را روشن تر بیان می کند .

از سوی دیگر،گرچه براساس جدول(۲) مده کرنی بازهم متنوع ترین ارتباط دو سویه را با دیگر شخصیت نمایش برقرار می کند اما براساس نمودار(۳) به دلیل کثرت روابطی که خارج از حضور و موضوع مده میان شخصیت برقرار می شود، شخصیت مده برخلاف مدهآ ، در محور روابط و گفتگوها قرار ندارد. حتی در مقایسه با مدهآی اوریپید ،مده حضور کم‌رنگ‌تری در سراسر نمایشنامه دارد.

مضمون و شبکه ارتباطی میان شخصیت ها

اوریپید تشخیص داده بود که به جهت قوانین اجتماعی در یونان، زنان در شرایط دشواری به سرمی برند. نهادهای جامعه یونانی بر بی عدالتی استوار شده بودند. شهر آتن همواره به جهت آزادی و مردم سالاری ای که ساکنانش از آن بهره می بردند به خود می بالید، اما پایه های این شهر بر دوش کار سخت بردگان و تعدی بر زنان استوار شده بود. و احتمالاً در اعتراض به همین نکته است که اوریپید از همان آغاز در مدهآ بردگان را به سخن وا می‌دارد: ندیمه و خدمتکار کودکان. کاری که تا پیش از او از هیچ نمایشنامه نویسی سرنزده بود .

اوریپید نخستین نمایشنامه نویسی بود که بردگان را در تراژدی به سخن گفتن واداشت. گرچه خود مدهآ هم از همان ابتدا به نحوی در صحنه حضور دارد. حتی پیش از ورود همسرایان و در گفتگویی که میان همسرایان و ندیمه برقرار می شود، گاه و بیگاه سخنان گلایه آمیز او را از داخل خانه می شنویم.

زنان از ابتدا و در ادامه نمایشنامه، حضوری پررنگ دارند. زنان کورینت که در هیات همسرایان در نمایشنامه ظاهر می شوند نه تنها به واسطه سخنانشان و از منظر دیداری، بلکه حتی با سکوت خود در برابر اعمال مدهآ، گرچه همیشه او را تایید

www.SID.ir

Archive of SID

نمی‌کنند، نقش مهمی در تحکیم مضمون نمایشنامه ایفا می‌کنند. با آن که از دید جیسون و کرئون مدهآ بربر و نامتمدن خوانده می شود و زنان کورینتی یونانی و در نتیجه متمدن، در مجموع زنان کورینتی پشتیبان مدهآ ظاهر می شوند.

پیش آگهی نسبت به وقوع حادثه ای تلخ هم به واسطه یک زن به تماشاگران داده می شود: ندیمه وفادار مدهآ. وی حتی می‌تواند نفرت را در چشمان مدهآ در زمانی که به کودکانش می‌نگرد ببیند(اوریپید، ۲۰۰۰، خط۱۱۵-۱۱۹).

زنان و دشواری هایی که باید متحمل شوند، موضوع مورد توجه اوریپید بود. وی با بررسی رفتاری که نسبت به زنان روا می شد، بی عدالتی و نقاط کور جامعه خود را نشان می داد. اوریپید همچنین نسبت به شیوه ای که هنر مورد استفاده قرار می گرفت تا زنان را بدنام کند معترض بود (دورانت، ۱۳۴۹، ج۲، ۲۳۱). همسرایان در اعتراض بدین نکته است که می‌خوانند:" آوازهای کهن درباره بی وفایی زنان دیگر نباید خوانده شود، اگر ایزد آواز به زنان موهبت سرودن عطا کرده بود من آوازی در پاسخ به این گونه سخنان مردان می سرودم" (اوریپید، ۲۰۰۰،خط۴۹۶-۵۰۴).

در برابر کرنی فارغ ازهرگونه تعلق خاطری نسبت به مسائل اجتماعی از هر دست، شخصیت های خود را در نمایشنامه مده معرفی می کند. در این میان با کم رنگ کردن سهم نقش مده بر سهم نقش جیسون، کرئوز،شاه آتن وکرئون می افزاید. صحنه آغازین نمایشنامه مده، گفتگویی نسبتاً طولانی میان پولکس و جیسون است. موضوع گفتگو پیرامون اهداف و اعمال جیسون است و اگر هم یادی از مده می شود در راستای تصمیم ها و انگیزه های جیسون است. پولکس تماشاگر را آگاه می کند که عشق جیسون به کرئوز سومین عشق جیسون نسبت به یک شاهزاده خانم در موقعیتی خطیر است. این سخن به طور ضمنی اشاره به فرصت طلبی جیسون دارد. و تا پایان نمایشنامه همواره این پولکس است که نسبت به اعمال مده بدبینی نشان می دهد. زمانی که کرئون مده را به جهت زن بودن و فرصت اندکی که تا به تبعید رفتن دارد دست کم می گیرد، پولکس می گوید:" یک روز برای یک زن و با آن چه که مده می‌داند، برای انتقام گرفتن کافی است" (کرنی،۱۹۶۳، پرده۴، صحنه۱).

حضور شخصیت کرئوز در مده، این فرصت را به کرنی می دهد تا رابطه وی و جیسون به شکلی روشن ترسیم شود. جیسون و کرئوز در طی صحنه هایی که با هم گفتگو می کنند، محبتی را که هرچند ممکن است حسابگرانه از سوی جیسون و تمامیت خواهانه از سوی کرئوز باشد، به نمایش می گذارند. کرئوز زنی خود محور تصویر می شود: اگر خواستگاری شاه آتن را رد می کند، بدین سبب است که تاج خود را در پذیرفتن تاج او از دست می دهد و تاج و تخت شاه آتن برای او دم و دستگاهی در تبعید خواهد بود(همان منبع ،پرده۲، صحنه۵)، وی از جیسون می خواهد تا در قبال نجات کودکانش از تبعید، پیراهن مده را- یادگاری از نیای مده- برای کرئوز بیاورد(همان منبع، پرده۲، صحنه۴). سرانجام آن که با وجود آن که کرئوز جیسون را از مده ربوده و با او ازدواج کرده است، اما کرئوز بدین هم بسنده نمی کند، تحمل حضور مده را هم ندارد. کرئون به وی می گوید:"با تبعید مده تو دیگر رقیبی نداری و کشور من هم دشمنی" (همان منبع، پرده۲، صحنه۲).

کرنی نهایت بهره برداری را از شخصیت کرئوز می کند. رنجی را که مده با هدیه های زهرآگینش به وی تحمیل می کند روی صحنه به نمایش می گذارد، درد و رنجی که موجب می‌شود تا کرئون پدر سالمند کرئوز دست به خودکشی زند. (همان منبع، پرده۵، صحنه۵)،از این رو با مرگی تاثیرگذارتر از مرگ دختر کرئون در مدهآی اوریپید مواجهیم. چرا که از روابط کرئوز و جیسون در مدهآی اوریپید جز آنچه شخصیت های دیگر درباره آنها به خلاصه می گویند چیزی نمی دانیم.

شخصیت دیگری که باید بدان اشاره شود، شاه آتن است که در این دو نمایشنامه کاملا متفاوت نمایانده شده است. در نمایشنامه اوریپید وی شاهی کهنسال است که در پی تعبیر سخن ایزدی برای آن که صاحب فرزندی شود، راهش به کورینت افتاده است. رابطه او هم با مدهآ ساده و صمیمانه تصویر شده است: در برابر کمک های گیا-پزشکی که مدهآ به وی می کند تا او صاحب فرزند شود،اگر مدهآ بتواند خود را به آتن برساند، به وی پناه خواهد داد. گرچه مدهآ با نگفتن همه حقیقت همدردی شاه آتن را نسبت به خود برمی انگیزد و ماهرانه وی را می فریبد، اما در اینجا پیچیدگی در شخصیت مدهآ نهفته است نه در رابطه وی با شاه آتن.

اما در مده کرنی این رابطه ساده تعریف نشده است.کرئوز به خواستگاری شاه آتن جواب منفی داده وشاه آتن زندانی کرئون است. بدین ترتیب هم عشق از او دریغ شده است و هم آزادی. مده شاه آتن را به مدد جادو از زندان می رهاند تا نه تنها پناهگاهی در آتن برای خود بیابد، بلکه زخمی بر فرمانروایان کورینت بزند. بدین ترتیب مشاهده می شود که مده و شاه آتن به نوعی زخم خورده فرمانروایان کورینت اند و درد مشترک آنان را هم پیمان می کند.

ارتباط قابل بررسی دیگر، ارتباط میان مدهآ و کرئون است. رویارویی کرئون و مدهآ در نمایشنامه اوریپید، رویارویی از نوع برخورد دو شخصیت والامقام در تراژدی است.کرئون نسبت به مدهآ چندان بی حرمتی آشکاری روا نمی دارد، به جز آن که وی را زن خطاب می کند که برای مده‌آیی که تبارش به خورشید می رسد، پسندیده نیست. وی حتی به خلاف کرئون کرنی، اعمال گذشته مدهآ را قضاوت نمی کند. کرئون اوریپید مدهآ را زنی زیرک و با هوش می داند. به مدهآ می گوید:" من از تومی‌ترسم،... تو زن باهوشی هستی و در انجام کارهای شیطانی باتجربه" (اوریپید ،۲۰۰۰ ، خط۳۲۸-۳۳۲). با این

www.SID.ir

Archive of SID

همه گرچه کرئون به خانه مدهآ رفته که او را تا مرزهای کورینت بدرقه کند، اما مدهآ چنان زیرک است که می تواند یک روز دیگر برای ماندن در کورینت از او فرصت بگیرد.

کرئون در مده کرنی برای نخستین بار در صحنه دوم از پرده دوم ظاهر می شود و خشم خود را نسبت به ادامه حضور مده در سرزمینش نشان می دهد. وی می خواهد که مده را سپربلا کند تا جیسون برهد و سرزمینش را از هجوم انتقام گیرندگان پلئاس برهاند. کرئون بر آن است تا کودکان مده را هم از او بگیرد، که بدین ترتیب هویت مادری مده را هم مورد حمله قرار می دهد. وی باور دارد که جیسون اگر هم گناهی داشته باشد، آن است که مده را به همسری برگزیده است. کرئون بدین حد بسنده نمی کند، پا را فراترمی گذارد و در کلام هم به مده توهین می کند. در همان ابتدای برخورد با تحقیر از نگهبانان می خواهد که مانع نزدیک شدن مده به وی شوند. و بارها به او می گوید برو- خطاب با دوم شخص مفرد[۱۴]. خطابی نه چندان محترمانه. کرئون با نسبت دادن همه جنایات به مده و مبری دانستن جیسون و با حذف انگیزه اعمال مده، امور را چنان ساده می کند تا بتواند تنها مده را، مسئول همه جنایات بیانگارد. مده می گوید " کرئون بیدادگرانه میان دو جنایتکار تفاوت می گذارد، یکی را محکوم می کند(مده) و دیگری را به دامادی خود برمی‌گزیند" (کرنی،۱۹۶۳، صحنه دوم،پرده دوم).

اوریپید جیسون و کرئون را هیچگاه در کنار هم قرار نمی‌دهد و کرنی اگرهم این دو را کنار یکدیگر قرار می دهد، گفتگوهایی کوتاه و نه چندان موثر میان آنها رد و بدل می شود. البته با حضور کرئوز معمولا مسیر گفتگوها به رابطه میان کرئوز و جیسون تغییر پیدا می کند. از این نظر گرچه حضور همزمان کرئون و جیسون در مده کرنی وجود دارند اما تاثیرگذار نیست.

شبکه ارتباطات شخصیت در نمایشنامه مدهآی اوریپید به گونه ای طراحی شده که بر شخصیت مدهآ و تعمیم مسائل وی به مسائلی که همه زنان دست به گریبان آنان هستند، تمرکز داده شود. در این راه همسرایان و ندیمه موثرترین نقش را در همراهی او ایفا می کنند. حال آن که کرنی با نمایش شبکه ارتباطات متنوع میان شخصیت هایی که به لحاظ تعداد و حضور هم از مدهآی اوریپید متفاوت اند، تمرکز را از مده برداشته است، و نسبت به موقعیت مده، که موقعیتی یگانه است وفادار مانده است. در واقع کرنی با ایجاد ارتباطات چندسویه برای شخصیتها بر مسیری که مده را سوی جنایات هولناکش می‌راند متمرکز شده است.

مضمون وشخصیت محوری و شخصیت مخالف

اوریپید غالباً به خاطر به تصویر کشیدن زنانی که ارسطو از آنان به عنوان زنان فاقد اخلاق ولی باهوش نام می برد، به‌عنوان شخصیت محوری ، مورد حمله واقع می شد. اوریپید جز آن که کشتن فرزندان را به خود مدهآ نسبت دهد[۱۵]، از نظرفرم کاملا به اصل اسطوره ای وفادار مانده است و ازاکثر ظرفیت های موجود روایت در گسترش درونمایه و مضمون مورد نظر خود بهره برداری کرده است. مدهآی اوریپید زنی به‌شدت پرشور است که چون به عشق او خیانت می شود، خشم از او هیولایی می سازد. خیانت جیسون تنها شور مدهآ را نشانه نگرفته است که غرور او را هم به شدت زخم زده است، همان غرور و شوری که مدهآ را وا داشت تا به کارهای بزرگ دست بزند، و او را سوی تباهی تمام عیار سوق می دهد.

مدهآی اوریپید همچون ماکیاول زیرک است، اما زنی است که همانند مردان سرزمینی برای حکومت کردن ندارد وماجرایی برای قهرمانی؛ در نتیجه هوش او به هدر می رود. وی زنی است که چون هیچ زمینه واقعی اجتماعی برای به ثمر رساندن موهبت‌هایی که از آن بهره مند است ندارد، در نهایت همه چیز را برای جیسون قربانی می کند. چنان که به گفته ندیمه در همان صحنه آغازین" از هیچ کمکی به جیسون دریغ نورزیده است" (اوریپید، ۲۰۰۰، خط۱۸).

مدهآ بازیگری چیره دست هم هست.در دیدار با شاه آتن تنها آن بخش از واقعیت را می گوید که می داند به واسطه آن می‌تواند به آتن پناهنده شود. از سوی دیگر می تواند کرئون را بفریبد و زمان تبعید خود را یک روز دیگر به عقب بیاندازد. مدهآ چنان هوشمند است که بتواند از ضعف دوستان و دشمنانش به سود خود بهره گیرد. با این همه بستری که اوریپید در آن قهرمان را عرضه می کند، بستری سترون از بروز کارهای قهرمانی است. مدهآ همچنین آنقدر با هوش است که برای هرعملی پیش زمینه مناسب را می چیند. زمانی که می خواهد تا برای عروس جیسون هدیه بفرستد، هدیه را با درخواستی بیهوده پیوند می دهد. از جیسون می خواهد تا به واسطه عروسش مانع تبعید کودکانشان شود، در حالی که در همان زمان نقشه قتل کودکانش را در سر می پروراند.

مدهآی اوریپید بسیاری از ویژگی های زندگی یونانی را که در جوامع پیش صنعتی رایج بود، به خاطر می آورد. یک زن زمانی که ازدواج می کند باید خانه خود را ترک کند و به خانواده همسر به پیوندد، در نتیجه همیشه بیگانه است. وی این دورنمایه را با مضمون تبعید پیوند می زند. شدت سختی تبعید شاید برای انسان مدرن قابل فهم نباشد. در یونان باستان تبعید به معنی تحمل مجازاتی وحشتناک تر از مرگ بود(دورانت، ۱۳۴۹، ج۲، ۲۰۵). مدهآ به خاطر جیسون از شهر و خانواده دور شد و باز هم به خاطرخشنودی همسر که می خواست انتقام مرگ پدر را بگیرد، جنایت هولناکی انجام داد که منجر به تبعید او و خانواده جدیدش به کورینت شد. مدهآ همچنین یک خارجی است، یک بربر نامتمدن (همیلتون[۱۶]، ۱۹۵۸، ۳۵).

اگر بپذیریم که در ابتدای امر جیسون علاقه ای نسبت به

www.SID.ir

Archive of SID

مدهآ داشته است، غرابت و دیگرگونه بودن مدهآ باعث شد تا جیسون به وی علاقمند شود. در این صورت ازدواج جیسون با مدهآ در واقع چنین بوده که جیسون، به عنوان قهرمان، می‌خواسته بخشی از ماجرایی را از سر گذرانده است با خود به خانه بیاورد.

اوریپید شخصیت مدهآ را خالی از وجوه مثبت و انسانی ترسیم نمی کند. او هم از جادوی سیاه سررشته دارد وهم می‌داند که چگونه گیاهان را به کارگیرد تا شاه آتن را صاحب فرزند کند. افزون براین همیشه پس از بیان وضعیت خود، آن را تعمیم می دهد و درد و رنجهای زنان را بیان می کند و از حد بیان موقعیت شخصی فراتر می رود. در جایی می گوید:"ما زنان بسیار بدبختیم، باید همسری داشته باشیم و آن مرد فرمانروای ما می شود.نمی دانیم که همسرمان خوب است یا بد. با طلاق، زن همه احترامها را از دست می دهد. یک زن به حسی پیامبرانه نیاز دارد تا بداند همسرش چگونه مردی است. اگر ازدواجی خوب از کار در نیاید، مرگ بهتر است.اگر مرد نخواهد در خانه بماند اوقاتش را با دوستان همسالش می گذارند و ما زنان باید تنها نگاه به یک مرد داشته باشیم" (اوریپید ۲۰۰۰، خط ۲۴۵-۲۵۰).

اعمال مدهآ به راستی تکاندهنده و به دور از اعتدال است،چنان که همسرایان از وی می خواهند تا "به هنجارهای رفتار آدمیان گردن نهد" (اوریپید، ۲۰۰۰، خط۷۵۶).اما با این همه شخصیتی که اوریپید از وی ارایه می نماید، شخصیتی برازنده یک تراژدی است، همانند جیسون.

جیسونی که اوریپید در برابر مدهآ قرار می دهد مردی پیمان شکن است. مدهآ بارها و بارها جیسون را پیمان شکن خطاب می‌کند وآرتیمس، ایزد بانوی پیمان ها، را فرامی خواند. در برابر جیسون همواره مدهآ را زن خطاب می کند، تنها در زمانی که مدهآ به فریبکاری وانمود می کند که تن به تبعید داده است وی را بانو می خواند. جیسون اوریپید مغالطه گر هم است چون خود را نه وامدار مدهآ بلکه وامدار آفرودیت می داند که مدهآ را واداشته تا به او دل بندد. به نظر وی اگر بتوان گفت که مدهآ جیسون را نجات داده، مدهآ هم با فرار از کلچیز به مزیت هایی دست پیداکرده است: او توانسته است در کشور یونان زندگی کند که در آن جا قانون و عدالت حاکم است و نه نیروی توحش و دیگر این که یونانیان از هوش او آگاه شدند. گویی از یاد برده که مدهآ شرایط تبعید وبار دوری از کشور و خانواده را بر دوش می‌کشد و اگر از نظر او یونان مرکز جهان است برای مدهآ تبعیدگاهی بیش نیست.

جیسونی که در مدهآی اوریپید ظاهر می شود گرچه به‌اندازه مدهآ هوشمند و زیرک نیست، اما ویژگی هایش چنان است که نیروی همسنگ مدهآ برشمرده شود. در او از بزدلی و ترس نشانی نیست. جاه طلبی هایش او را به خیانت به مدهآ واداشته و نه ضعف یا عشق جدید.

رودرویی مده و جیسون در مده کرنی از جنس دیگری است. کرنی هنرمند دوران نئوکلاسیک است، دورانی که روان‌شناسی و اخلاق در این سده (هفدهم) براین دریافت اساسی استوار است که عواطف و شهوات آشفتگی های روح هستند. تنها عملی ارزش اخلاقی دارد که این آشفتگی ها را از میان بردارد و پیروزی بخش فعال روح را بر بخش منفعل آن یعنی پیروزی خرد بر شهوات را تحقق بخشد(کاسیرر، ۱۳۸۰، ۱۹۹). به نظر می آید که کرنی با تمرکز بر همین نظر داستان مده را انتخاب کرده و پرورانده است.

همچنان که دیدیم مده ی کرنی کمتر از مدهآی اوریپید در صحنه حضور دارد و در این حضور سه وجه از شخصیت خود را به نمایش می گذارد، قهرمان برجسته تراژدی، بربری وحشی و جادوگری بدجنس. وجه اول شخصیت مده قهرمان واقعی تراژدی است، شخصیتی که از نظر روانی پیچیده و از اعقاب مدهآی اوریپید است: تجسم اسطوره ای زن اهانت دیده، خیانت شده و ترک شده. زنی که عظیم شان، برجسته و شجاع است. دوئل کلامی او با کرئون نشاندهنده سخندانی اوست (کرنی،۱۹۶۳،پرده۲،صحنه۲).

در چنین موقعیتی است که کرئون تبعیدگاه امن مده را از او می دزد و با دادن اجازه ازدواج جیسون با دخترش همسر او را هم می رباید. مده در برابر حکم تبعیدی که برای او صادر شده است تنها گناه خود را عشق می داند. از نظر کرئون مده نه تنها به خاطر جنایاتش بلکه به خاطر آن که مغرور و گستاخ است و وفاداری یک زن را هم ندارد، گناهکار است (همان منبع، پرده۲، صحنه۲).

مده هیچ هویت اجتماعی جز همسر جیسون در کورینت ندارد که با شکسته شدن سوگند ها توسط کرئون و جیسون این هویت از وی سلب می شود. سوگند ازدواج توسط جیسون شکسته می شود و کرئون که به او و جیسون امان داده بود، سوگند خود را با مده می شکند. چرا که کرئون برآن است تا برای حفاظت از سرزمین کسی را قربانی کند که از نظر او کسی جز مده شرایط قربانی شدن را ندارد. مده برآن می شود تا به عوض تن دادن به نقشه ای که دیگران برای سرانجام او کشیده‌اند، دست به انتخاب بزند. مده در همان لحظات نخستین حضورش اعلام می کند "من هنوز مده ام گرچه جیسون تغییر کرده است" (همان منبع، پرده۱، صحنه۵).

وجه جادوگر مده، همان وجهی است که کرنی حضور پررنگ آن را از سنه کا وام گرفته است. در این وجه مده به صورت نیروی زنانه ای که مرموز و اسرارآمیز و در نتیجه ترسناک است، پدیدار می شود. کرنی هم برای بازنمایاندن این وجه مده به تبع سنه کا صحنه ا ی می آفریند که مده دست به اعمال جادویی می زند تا پیراهن اهدایی به کرئوز را زهرآگین کند(همان منبع،پرده۴،صحنه۱). همچنین تئودا را گرفتار جادو می کند تا او شرح دهد که کرئوز هدیه مده را چگونه

www.SID.ir

Archive of SID

دریافت کرده است(همان منبع، پرده۵ ، صحنه۱). حال آن که در مدهآی اوریپید تنها می شنویم که مده پیراهن هدیه همسر جیسون را با جادویی زهرآگین کرده است.

جیسون کرنی مردی ضعیف، سست پیمان و فرصت طلب است. چرا که به واسطه عشق سه شاهزاده خانم توانست دلاوری هایی را به نام خود تمام کند یا موقعیتی را به دست آورد. هایپ سیپایل[۱۷] به سبب عشق به جیسون آرگونات ها را نجات داد و مده هم به همین دلیل، با یاری جادو، وی را صاحب پشم زرین کرد. حال جیسون می خواهد همچنان که در آغاز نمایشنامه می گوید مده را وجه المصالحه بلند پروازی های خود کند. به پولکس می گوید:"در تبعید کرئوز موضوع محبت من است و دریافته ام که از طریق کرئوز می توانم بارگاهی برای خود بیابم و سرنوشت خود را با برافراشتن پرچمهای عشق دوبار جان ببخشم" (همان منبع، پرده۱ ، صحنه۱).

کرنی جیسون را مردی فرصت طلب نشان می دهد که برای به دست آوردن موقعیت مناسب به هیچ چیز پایبند و وفادار نیست. احساسات خود را نسبت به کرئوز متناسب موقعیت بیان می کند: به کرئوز ابراز محبت می کند، در برابر پولکس ازدواجش با کرئوز را یک موقعیت سنجی می نمایاند و در برابر نرین از تاسف خود در خصوص از دست دادن مده سخن می‌گوید. جیسون برآن می شود که خود را از گناه پاک کند، اما از سر ضعف نمی تواند راهی شرافتمندانه برگزیند. به پولکس می گوید:" افسوس مده را می خورم اما کرئوز را تحسین می‌کنم، در یکی جنایاتم را می بینم و در دیگری بهانه هایم را" (همان منبع، پرده۱ ، صحنه۲).

جیسون کرنی ترسو هم هست. درپرده پنجم، صحنه پنجم وی زمانی وارد می شود که کرئون تاب رنج کشیدن فرزند را نیاورده و خودرا کشته و کرئوز هم در حال مرگ است. جیسون با دیدن کرئوز برآن می شود تا خود را بکشد و با مرگ روح‌هایشان را به هم پیوند زند. اما کرئوز از جیسون می خواهد تا زنده بماند و انتقام مرگش را از مده بگیرد. جیسون در گفتگویی که در انتهای نمایشنامه با خود دارد، گرچه مرگ خود را پیروزی دیگری برای مده می داند، اما خود را می کشد. بدین ترتیب ثابت می کند که حتی جسارت انتقام گیری از مده را هم ندارد.

جیسون کرنی چنان است که موقعیت ها او را پیش می برند نه آن که او متناسب موقعیت واکنش از خود نشان دهد. از این رو در رویارویی با مده، بیشتر رقت انگیز و ناتوان می نماید و کمتر از همتایش در نمایشنامه اوریپید زشتی اعمال اش دیده می‌شوند.

نتیجه‌گیری

با مقایسه مدهآی اوریپید و مده کرنی روشن شد که گرچه هر دو نمایشنامه نویس در بازگویی داستان مدهآ، از زنجیره کنش های همسانی پیروی کرده اند اما شخصیت های متفاوتی را ارایه نموده اند و شبکه ارتباطی میان شخصیت های آنان تفاوت آشکاری با هم دارند.

در نمایشنامه اوریپید، مدهآ در محور ارتباطات قرار داده شده است، شخصیت ها عمدتاً نه با هم که تنها با مدهآ رودرو می‌شوند و او را مورد خطاب قرار می دهند. در حالی که در مده کرنی، شخصیت ها به تناوب در کنار هم قرار داده شده اند و گرچه مده متنوع ترین ارتباط را با دیگر شخصیت دارد، اما در مرکز شبکه ارتباطات شخصیت ها قرار ندارد. تنوع شبکه ارتباطی در مده کرنی، بر پیچیدگی روابط شخصیت دامن زده است که در اوریپید شاهد این امر نیستیم. این ویژگی می‌تـوانست به نقطه قوتی برای کرنـی بدل شود اگـر در شخصیت‌پردازی، استادانه تر عمل می کرد.

تمرکز اوریپید بر شخصیت مدهآ که می توانست باعث رکود کنش نمایشی شود، باژگونه، در بسط مضمون مورد نظر وی بسیار موثر واقع شده است. اوریپید با آفرینش شخصیت مدهآیی قدرتمند، گیرا و چند وجهی، در کنار شخصیت هایی زن دیگر،یعنی ندیمه و همسرایان(زنان کورینتی)، توانسته است مضمون مورد نظر خود را ماهرانه در جای جای نمایش بگنجاند و با تعمیم موقعیت مدهآ به بیدادی که در جامعه یونان برزنان روا می شود، بعدی اجتماعی به اثر خود ببخشد. در برابر کرنی گرچه روابط چند سویه میان شخصیت ها و شبکه ارتباطی پیچیده طرح افکنده است اما وجه والای شخصیت تراژیک مده کرنی کم رنگ است و در برخی از صحنه ها این وجه در تقابل با وجه جادوگر و بربر وی رنگ باخته است.

افزون براین جیسون اوریپید گرچه از نظر زیرکی و هوش همسنگ مدهآ نیست، اما به گونه ای بازنمایانده شده است که بتواند در چارچوب نمایشنامه تراژدی در برابر مدهآ قرار داده شود. دربرابر جیسون در مده کرنی، آنچنان ضعیف و ترسو نمایانده شده است که ترحم برانگیز می نماید. لذا کشمکش میان مده و جیسون در کرنی فاقد گیرایی کشمکش میان مدهآ و جیسون در نمایشنامه اوریپید است.

www.SID.ir

Archive of SID

به نظر می رسد که کرنی با طرح موقعیت و پیچیدگی های ذهنی مده، خود را گرفتار وضعیتی یگانه کرده است که فراتر از همذات پنداری مخاطب قرار می گیرد. خصوصاً آن که واکنش مده نسبت به همه بیدادگری هایی که در حق او روا می شود، شدیداً نابهنجار و غیرانسانی است. حال آن که گرچه این احساس نسبت به اعمال مده‌آی اوریپید هم وجود دارد اما اوریپید با تعمیم برخی از وجوه وضعیتی که مده‌آ در آن گرفتار شده است به وضعیت زنان، مده‌آیی تاثیرگذار می آفریند.

در نهایت می توان چنین نتیجه گرفت که حضور شخصیت محوری و شخصیت همسنگ مخالف که از استحکام نمایشی برخوردارند، نسبت به چگونگی شبکه ارتباطی میان شخصیت‌ها در مده‌آی اوریپید بسیار کارآمدتر عمل کرده است. در برابر کرنی در بازنمایاندن شخصیت های نمایشی چندان موفق نبوده است، حتی شبکه ارتباطی پیچیده و متنوع هم نتوانسته است کمکی به استحکام ساختار نمایشنامه وی بکند.

پی‌نوشت‌ها:

۱ برابر فارسی Sequence ، به معنی از پی هم آمدن. این برابر گزینی به تاسی از مترجمانی چون دکتر علی رامین و خانم فرزانه طاهری بوده است.

۲ برای مطالعه بیشتر بنگرید به نمایش چیست؟ اثر مارتین اسلین ،۱۳۶۳ ، نشرآگاه

۳ Corneille

۴ برای مقایسه ارزش نمایشی این دو اثر بنگرید به براکت،اسکار گروس(۱۳۶۷) ،تاریخ تئاتر جهان،برگردان هوشنگ آزادی ور،ج۱ ، و ۲تهران:نشر نقره با همکاری انتشارات مروارید

۵ Subject matter, content

۶ Euripides

۷ network communication &narrative communication

۸ The Level of Non-fictional Communication

۹ The Level of Fictional Mediation

۱۰ The Level of Fictional Action

۱۱ Pollux

۱۲ Cleone

۱۳ Nerine

۱۴ در زبان فرانسه فعل دوم شخص مفرد به صورت مفرد و جمع صرف می شود .در کاربرد اگر صمیمیت میان گوینده و شنونده وجود نداشته باشد، باید به صورت جمع فعل صرف شود. میان کرئون و مده‌آ صمیمیتی وجود ندارد و کرئون با به کار بردن Va(شکل مفرد) به جای Allez (شکل جمع) در واقع می خواهد به مده‌آ توهین کند و او را خوار شمرد.

۱۵ در بیشتر روایت های دراماتیک از این اسطوره آمده است که مده‌آ خود فرزندانش را کشت اما بسیاری از پژوهشگران معتقدند که کشته شدن فرزندان به دست مده‌آ را اوریپید به داستان افزوده است. کودکان مده‌آ به انتقام عمل وی به دست اهالی یا سربازان کورینت کشته شدند به نقل از مک دونالد،۱۹۹۲ ،ص ۱۵۰.

۱۶ Hamilton

۱۷ Hypsipyle

www.SID.ir

Archive of SID

فهرست منابع:

انوری، حسن و همکاران (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، ج۷، انتشارات سخن، تهران.
دورانت، ویل (۱۳۴۹)، تاریخ تمدن-کتاب دوم-یونان باستان، برگردان دکتر ا.ح. آریان پور، ا نتشارات اقبال با همکاری موسسه انتشارات فرانکلین، تهران-نیویورک.
کاسیرر، ارنست (۱۳۸۰)، فلسفه روشنگری، برگردان یداله موقن، نشر نیلوفر، تهران.
ناظرزاده کرمانی، فرهاد (۱۳۸۳)، درآمدی بر نمایشنامه نویسی، سمت، تهران.

Abrams, M.H (2004) ,*A Glossary of DramaticTerms*, 4th edition, Methuem, London.
Corneille, Pierre (1963), *Medea , Ouevres Completes*, Aux Edition Du Seuil, Paris.
Hamilton (editor)(1958), *Mythology* ,Mentor Books, U.S.A 10th printing, U.S.A.
Jahn, Manfred(2003), *A Guide to the Theory of the Drama*, Part II of Poems, Plays and Prose: A Guide to the Theory of Literary Genres, University of Cologne press.
McDonald, Marianne (1992)*, Ancient Sun*, Modern Light, Columbia University Press, New York.
Nadal, Octave (1948), *Le sentiment de l'amour dans l'oevre de Pierre Cornneille*, Gallimard ,Paris.
Euripides (2000), *Medea*, Translated by Ian Johnsto, Maladpia University-College, Canada.

www.SID.ir